

Z TZW. MODLITEWNIKA GASZTOŁDA

Właścicielem spisane go w 1528 roku tzw. *Modlitewnika Gasztolda* (mylnie zwanego niekiedy *Modlitewnikiem Zygmunta I*) był wojewoda wileński i kanclerz Litwy Olbracht Gasztołd (zm. 1539). Bogato zdobiona m.in. przez Stanisława Samostrzelnika rękopiśmienna książeczka zawiera tzw. *Szczyt duszny* (tłumaczenie łacińskiego zbioru modlitw pt. *Clypeus spiritualis*) oraz *Godziny o Pannie Maryjej* (przełożone zapewne z łacińskiego oficjum *Horae beatae Mariae Virginis*).

Fragmety zabytku wydał z własnego odpisu Jan Hanusz, *O książce do nabożeństwa króla Zygmunta I w rękopisie monachijskim*, Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Filologiczny, t. 11 (1884), s. 45-82. Poniżej za publikacją Hanusza podaję wybór hymnów, responsoriów i modlitw z *Godzin o Pannie Maryjej*.

Z JUTRZNI

Ktorego świat, ziemia, morze

Ktorego świat, ziemia, morze
Dostojnie chwalić nie może,
Mając wszystko w szwem¹ rządzeniu
Zachowan w Maryjej zamknieniu².

Ktoremu miesiąc i gwiazdy,
Słońce służy, żywot każdy,
Pełny niebieskiej miłości,
Noszą panieńskie wnętrzości.

O Matko błogosławiona,
Jakoś ty barzo dostojna,
Iż on, który wszystko stworzył,
W twym się żywocie zatworzył³.

---

¹ w szwem – w swym.

² zamknieniu – zamknięciu, tj. łonie.

³ zatworzył – zamknął.

Od anjołaś przeżegnana¹,
Duchem Świętym napełniona,
Przez ciechmy już² oglądali,
Kogośmy dawno żądali³.

O nachwalebniejsza pani,
Powyższona nad gwiazdami,
Przez kogoż stworzona była,
Tegoż swym mlekiem karmiła.

Co Jewa smętna⁴ straciła,
Tyś przez Syna naprawiła;
Oknemeś się w niebie zastała,
Iżby grzeszne k sobie brała.

Ty jeś uliczka⁵ krolewska,
Najaśniejsza brona⁶ rajska,
Wszytcy jej ludzie śpiewajcie,
Bo od niej zbawienie macie.

O Maryja, Matko miłości,
I Matko *wszytkiej* lutości⁷,
Od nieprzyjacioł nas strzeży,
A w godzinie śmierci przyjmi!

Maryja, Panno nad pannami,
Racźże się modlić za nami,
By nam Syna usmierzyła⁸,
Grzechom odpuszczenie uprosiła.

---

¹ *od anjołaś przeżegnana* – tu: pozdrowiona przez anioła.

² *przez ciechmy już* – przez ciebieśmy już.

³ *żądali* – pragnęli, oczekiwali.

⁴ *Jewa smętna* – Ewa smutna, strapiona, nieszczęsna. Przeciwwstawianie „smutku” ściągniętego przez Ewę na rodzaj ludzki oraz „radości” przyniesionej mu przez Bogarodnicę było w średniowiecznej mariologii jednym z najbardziej popularnych wariantów interpretacyjnych podstawowej antytezy Ewa–Maryja.

⁵ *uliczka* – furka.

⁶ *brona* – brama.

⁷ *lutości* – litości, miłosierdzia.

⁸ *usmierzyła* – udobruchała, ułagodziła.

Chwała tobie, Krolewice,
Narodzony z cnej dziewice,
Z Ojcem społu z Duchem Świętym,
Wiecznie i na wieki wiekow.

Uliczko wiecznego żywota

Uliczko¹ wiecznego żywota,
Skłoniże k nam swego ucha,
Przez cie się nadzieja wrocila,
Ktorą była Jewa grzesząc straciła.

O Matko wiecznego Sędziego,
Pomoż nam do zbawienia naszego;
To nam dzisia racz uprosić,
By nam dał czas się polepszyć.

Proś, Panno, Syna swego,
Życz nam² wspomozienia niniejszego³,
Abyśmy to opłakali,
Cośmy nieprawie⁴ dziełali.

Prawa Dziewice po porodzeniu

Prawa Dziewice⁵ po porodzeniu,
Wysłuchaj nas w naszym proszeniu;
Bowiem ty wszystko odzierzysz⁶
O cokolwie Syna prosisz.

Jesli ty będziesz raczyła,
Będzie zmyta nasza wina.
Przetoż pokornie wołamy:
Racz się smiłować nad nami.

---

¹ *uliczko* – furtko.

² *życz nam* – użyż nam.

³ *niniejszego* – tu: odnoszącego się do terażniejszości.

⁴ *nieprawie* – niegodziwie, grzesznie.

⁵ *prawa Dziewice* – prawdziwa Dziewico.

⁶ *odzierzysz* – otrzymasz.

Gdy się miła Panno modlisz,
Tedy się teże święci modlą,
A jeśli milczysz –
Też umilkną.

A tak przez twoje proszenie
Możemy mieć odpuszczenie,
A na twój głos miłościwy
Będzie łaskaw Pan gniewliwy.

Święta Maryja racz wzglądnać

Święta Maryja racz wzglądnać¹,
A modlitwy nasze przyjąć,
Byśmy tych grzechow pozbyli,
Ktoreśmy już popełnili.

Racz nas strzec ode złego,
Niniejszego i będącego²;
Wysłuchaj nas, miła Panno,
Uskromże³ nam Syna swego,

Że odpuści winy kapłańskie,
A wysłucha prośby żeńskie,
Aby nas po tem przemienieniu
Przywiódł ku wiecznemu weselu.

Raczyż przypuścić Maryja

Raczyż przypuścić Maryja, Panno Miłościwa,
Modlitwy nasze przed obliczność⁴ swoję,
A racz nam dać zjednanie z Synem swoim.

---

¹ *wzglądnać* – wejrzeć, spojrzeć.

² *niniejszego i będącego* – teraźniejszego i przyszłego.

³ *uskromże* – uśmierź, uczyni łagodnym.

⁴ *przed obliczność* – przed oblicze.

Niechaj będzie przez cie wymowiono,
Czego żałujem, iże prze nas jest popełniono.
Niechaj to przez cie otrzymamy,
Czego z prawą wiarą pożądamy¹.

Przyjmi, coć ofiarujemy,
Racz dać to, o co prosimy;
Wyzwol nas od tego, czego się bojemy,
Bądź gotowa wysłuchać nasze prośby.

Czyste panieńskie wnętrzości

Czyste panieńskie wnętrzości,
Pełne niebieskiej miłości,
Żywot² dziewiczy w sobie miał
Tajemnice, których nie znał.
A z moich wnętrzości
Racz mnie przeżegnać³, miły Panie.
Przez miłość Syna twego
Obroń nas, miła Panno,
Od nieprzyjaciela naszego.

Nachwalebniejsza Pani

Nachwalebniejsza Pani,
Powyższona nad gwiazdami,
Prze kogoż stworzona była,
Tegoż swym mlekiem karmiła.

Co Jewa smętna⁴ straciła,
Tyś przez Syna naprawiła,
Oknemeś się w niebie zstała,
Iżby grzeszne k sobie brała.

---

¹ z prawą wiarą pożądamy – z prawdziwą wiarą pragniemy.

² żywot – łono.

³ przeżegnać – pobłogosławić.

⁴ Jewa smętna – Ewa smutna, strąpiona, nieszczęsna (łac. *Eva tristis*).

Ty jeś uliczka¹ krolewska,
Najjaśniejsza brona² rajska;
Wszytcy jej ludzie śpiewajcie,
Bo od niej zbawienie macie.

Z NIESZPORÓW

Zdrowaś gwiazdo morska

Zdrowaś gwiazdo morska³,
Chwalebna Matko Boża
I zawždy Panno,
Szczęsna uliczko⁴ niebieska.

Wzięłaś pocieszenie⁵
Przez Gabryjelowo pozdrowienie;
Racz nas w pokoju postawić⁶,
Jimię Jewino przemienić⁷.

Rozwiąż związanych przekowy⁸,
Ślepym raczy dać wzrok nowy;
To, co jest złe, oddalić,
Wszego dobrego użyzyć.

---

¹ uliczka – furka.

² brona – brama.

³ gwiazdo morska – łac. *maris stella* to chyba najbardziej popularny w średniowiecznej hymnografii tytuł Maryi, powstały prawdopodobnie w wyniku zniekształcenia Hieronimowej etymologii hebrajskiego imienia *Miryam* jako *maris stilla*. Określenie Maryi jako *maris stella* pojawia się w pismach Ojców Kościoła oraz w mariologii średniowiecznej (m.in. Piotr Damiani, Bernard z Clairvaux, Bonawentura). Anonimowy hymn *Ave maris stella* (Witaj, gwiazdo morza) przeznaczony jest na nieszpory świąt maryjnych. Najstarszy przekaz utworu pochodzi z IX wieku (*Codex Sangallensis* z opactwa Sankt Gallen).

⁴ uliczko – furko.

⁵ wzięłaś pocieszenie – tu: doznałaś radości.

⁶ w pokoju postawić – tu: obdarzyć nas pokojem.

⁷ jimię Jewino przemienić – tu w sensie: naprawić grzech Ewy. W kontekście całej zwrotki, w której mowa o zwiastowaniu, łacińskie brzmienie imienia *Eva* „przemienia” się w anielskie *Ave*; w ten sposób Maryja staje się „drugą Ewą”, dzięki której ludzkość może zostać uwolniona od brzemienia grzechu pierworodnego. Warto dodać, że niektórzy egzegeci średniowieczni interpretowali łączone z Maryją słowo *ave* jako *a vae* (w sensie *sine vae* – „bez biada”, „bez zła”). Zob. J. J. Kopeć CP, *Bogarodzica w kulturze polskiej XVI wieku*, Lublin 1997, s. 232.

⁸ przekowy – więzy, pęta, kajdany.

Matką się nam dziś ukaży,
Tego nam, Panno, uśmierzy¹,
Który stał się synem twoim
Dla zbawienia wszystkim grzesznym.

Użycz czystego żywota,
Otworźże nam rajskie wrota,
Byśmy Jezusa uźrzeli,
A z niego wesele mieli.

Bądź chwała Ojcu wiecznemu,
Synu jego jedynemu,
Cześć, sława Duchu Świętemu,
Bogu w Trojcy Jedynemu. Amen.

Z KOMPLETY

Stała uliczka otworzona

Stała uliczka² otworzona,
Duchem Świętym napełniona,
Przez którą sam król przechodził,
Panierństwu nic nie zaszkodził.

Rodzaj³ nawyższej światłości
Wyszedł z dziewiczych wnętrzości;
Oblubieniec, Odkupiciel,
Swego zboru⁴ obroniciel.

Cześć matki swej, radość wieczna,
Nadzieja wierzących pewna,
Przez swe ciężkie ucierpienie
Rozwiązał nasze więzienie.

---

¹ *uśmierzy* – tu: uczynić łagodnym, uśmierzyć.

² *uliczka* – furka.

³ *rodzaj* – ród.

⁴ *zboru* – tu: zgromadzenia wiernych, Kościoła.

Salve Regina

Bądź pozdrowiona, królowa miłosierdzia, żywocie, słodkości i nadzieja
nasza.

Bądź pozdrowiona, k tobie wołamy, wygnani synowie Jewiny,
K tobie wzdyhamy, łkając i płacząc w tym to szez¹ padole.

A dla tego, orędowniczko nasza, ony twoje miłosierne oczy k nam na-
wroci²,

A Jezusa bogosławionego, owoc żywota twego, nam po tym wygnaniu
ukazy.

O łaskawa, o miłościwa, o słodka dziewice Maryja.

---

¹ szez – lez.

² k nam nawroci – na nas zwróć.